

applied preparations are set for the increase of indexes viability and growth of pine cultures.

Scots pine, forest cultures, growth factors, superabsorbents, oldtilled lands.

УДК 630*23

ЛІСОРОЗВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

О.Ю. Кайдик, кандидат сільськогосподарських наук

Охарактеризовано сучасний стан лісорозведення в Україні як один із методів розширеного відтворення лісів у контексті сталого розвитку лісового господарства і виконання Державної цільової програми «Ліси України» на 2010–2015 роки. Наведено головні проблеми та основні завдання лісорозведення на перспективу і запропоновано шляхи його вдосконалення.

Лісорозведення, лісові культури, відтворення лісів, лісистість, сільськогосподарські землі, поєззахисні лісові смуги.

Однією з головних цілей ведення лісового господарства в Україні є розширене відтворення лісів з метою підвищення лісистості території держави, про що зазначено у багатьох нормативних і законодавчих актах (Лісовий кодекс, Правила відтворення лісів, Державна цільова програма «Ліси України» на 2010–2015 роки, Настанови з відтворення лісів тощо) [4, 6, 10]. Саме тому створення нових лісів (лісорозведення масивне, захисне і, зокрема, рекреаційне [12]) є основним стратегічним напрямом діяльності лісогосподарських підприємств у контексті сталого розвитку галузі.

Мета дослідження. Діюча сьогодні Державна цільова програма «Ліси України» на 2010–2015 роки наближається до завершення. Вже сьогодні можна говорити про суттєве відставання обсягів виконаних лісівниками країни робіт з лісорозведення порівняно із зазначеними у документі. Небезпідставним є і висновок щодо очевидного невиконання зазначених у програмі завдань через низку об'єктивних причин і проблем загалом. Безумовно, уже сьогодні треба думати про нову Державну Програму з розширеного відтворення лісів на найближчі 10–15 років, яка має врахувати реалії сьогодення, а також проблеми й допущені помилки у минулому. У цьому контексті особливо важливими є узагальнення досвіду лісорозведення минулих років і розробка концептуальних засад створення нових лісів у майбутньому.

Матеріали та методика дослідження. Для характеристики сучасного стану лісорозведення було проаналізовано планові обсяги створення нових лісів згідно з Державною програмою «Ліси України» на 2010–2015 роки та фактично виконані роботи з лісорозведення за звітними матеріалами Державного агентства лісових ресурсів України за останні 8 років [9]. У процесі опрацювання вихідних матеріалів дослідження використано наявні літературні дані науковців і практиків галузі щодо сьогодення, тенденцій та закономірностей лісорозведення в Україні.

Основними методами дослідження були узагальнення, порівняння, аналіз і синтез.

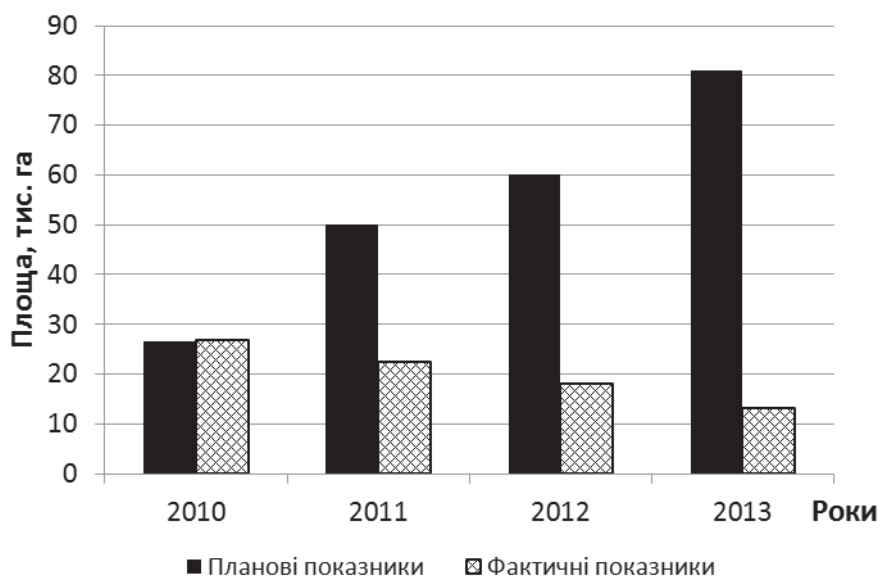
Результати дослідження. Державною цільовою програмою «Ліси України» на 2002–2015 роки, затвердженою урядом у 2002 році, поставлено перед лісівниками головні завдання з розширеного відтворення лісів і встановлено основні показники з лісорозведення, реалізація яких, безсумнівно, сприятиме переходу до сталого ведення лісового господарства як в окремих регіонах, так і в країні у цілому. Так, окрім поліпшення стану та якісного складу лісів, посилення їх екологічних функцій, зростання загальної продуктивності лісових ценозів, вона передбачала підвищити лісистість держави до 16,1 % шляхом заліснення 0,5 млн га неугідь, малопродуктивних, деградованих, техногенно-забруднених земель і додаткового створення нових захисних лісових смуг. Для виконання зазначеної Програми планувалося залучити кошти у сумі понад 13,5 млрд гривень.

У вересні 2009 р. уряд переглянув і затвердив у новій редакції Державну цільову програму «Ліси України» на 2010–2015 роки, для реалізації якої заплановано витратити 22 млрд гривень. Цією програмою, що є основним документом, яким нині керуються лісівники під час лісорозведення, також намічено створити нових лісів на площі близько 0,5 млн га. Однак аналізом обсягів відтворення лісів за останні роки (див. таблицю) виявлено значне і хронічне недовиконання плану лісорозведення.

Обсяги відтворення лісів в Україні (за даними Держлісагентства)

Роки	Площа відтворення лісів, тис. га	
	усього	у т.ч. лісорозведення
2006	57,4	19,3
2007	63,7	24,5
2008	66,9	21,7
2009	69,7	31,0
2010	60,8	26,9
2011	48,0	22,4
2012	57,6	18,1
2013	52,0	13,0

З наведених у таблиці даних видно, що, починаючи з 2010 року, обсяги створення нових лісів дедалі зменшуються. Зокрема, планом упродовж 2010–2013 рр. передбачалося створити 316 тис. га нових лісів, а закладено всього 80 тис. га (~25 %) (див. рисунок). Значне недовиконання поставило одразу під сумнів виконання Програми у цілому.

Динаміка обсягів планових і фактичних показників лісорозведення підприємствами ДАЛР України за останні 4 роки

У 2013 році садіння і висівання лісу на землях ДАЛР України виконано на площі 52 тис. га, що становить 103% від річного завдання [5], з яких 13 тис. га – це нові ліси на непокритих лісом землях (при плані у понад 80 тис. га) (див. рисунок).

Дослідженнями встановлено, що зі створених в Україні у 2012 р. 18 121 га нових лісів 15 145 га насаджень закладено у Степу. За даними інвентаризації 2012 р. виявлено загибель лісових культур попередніх років створення на площі 5963 га, з яких 97,7 % було закладено у лісгоспах Степу. При цьому питома вага захисних лісових насаджень у загальних обсягах списаних культур становила 95 % [9].

До головних проблем сучасного лісорозведення, слід віднести, насамперед, системне невиконання передбачених Програмою обсягів створення нових лісів. На думку М.П. Савущика та М.Ю. Попкова [11], проблема недовиконання планів лісорозведення зумовлена, передусім, організаційними чинниками, зокрема, встановленням необґрунтованих планових показників заліснення і підвищення лісистості без попередньої інвентаризації земель з метою виявлення придатних для створення нових лісів як в окремих областях і регіонах, так і у країні загалом. Намагання лісівників зменшити розміри недовиконання планових показників призвело до появи нових проблем – заліснення непереданих та юридично не оформлених земель і, як наслідок, загострення стосунків з екологами-захисниками раритетних степових екосистем [1, 2, 3].

Намагання освоєння бюджетних коштів, виділених для заліснення нових земель, призвело до створення нових лісів на землях нелісогосподарського призначення. Так, із 75 913 га прийнятих і незаліснених станом на 01.01.2013 р. земель Держлісагентства, з яких у Степу – 71 442 га, лише 15 570 га або 21,8 % оформлено належними актами [9]. Закладання нових лісів на таких землях, що юридично не належать лісгоспам, загро-

жує підприємствам відповідними санкціями за нецільове використання бюджетних коштів.

Не менш гострим питанням практики лісорозведення є аспект щодо якості нових лісів (особливо у Степу), їх відповідності цілям і вимогам сьогодення. Сучасна система обліку лісів відображує тільки обсяги виконаних робіт. Результати щорічної атестації лісів не дають повного уявлення щодо їх якості. Це дає змогу щорічно витратити значні кошти на лісорозведення, не маючи уявлення про реальну ефективність проведеної роботи [8].

Питання «Де створювати ліси?», «На яких землях?» на сьогодні є як ніколи актуальними.

На території України існує три основні категорії земель, придатних для створення нових лісів [11]:

1. Непокриті лісом землі лісогосподарського призначення.
2. Землі без рослинного покриву (перелоги, пустирі тощо).
3. Сільськогосподарські землі (після зміни цільового призначення).

Збільшити площі лісів в Україні найбільш реально за рахунок типово лісових зон, і, у першу чергу, Полісся, оскільки саме тут є значна частина земель, які після розпаювання колишніх КСП не оброблюються, а також виведені із сільськогосподарського використання внаслідок радіоактивного забруднення. Причому, на більшості таких земель лісорозведення можливе з мінімальними затратами, необхідними для сприяння природному поновленню [11].

Основа лісорозведення у Степу – це полезахисні смуги. Але створити насадження у таких умовах надзвичайно складно. На думку М.Ю. Попкова [11], щоб створити 1 га насаджень у степу необхідно посадити 2 га лісових культур або 3 га лісових смуг. Також роботи з лісорозведення значно дорожчі порівняно з лісовідновленням.

За даними В.М. Маурера [7] у Степу (лісорослинній зоні, в якій здійснюють роботи з лісорозведення у найбільших обсягах) залежно від року гине від 10 до 18 % висаджених лісових культур. Однією з першопричин ослаблення та значного відпаду створених насаджень є закладання лісових культур у агротехнічно невідповідні весняні терміни, тривалість яких у цій зоні не перевищує 3–5 (7) днів.

Іншими причинами значного відпаду культур, створених на нових землях, у Степу є: використання шаблонних типів лісових культур як для лісовідновлення так і лісорозведення, без урахування екосистемних особливостей заліснюваних ділянок; використання одноманітного садивного матеріалу, зокрема сіянців з відкритою кореневою системою, приживлюваність яких на землях у районах з недостатнім зволоженням низька, навіть за умови висаджування їх в оптимальні терміни.

Для підвищення якості лісових культур, створених на нових землях (виведених із сільськогосподарського використання, деградованих, призначених для створення полезахисних смуг тощо) необхідно розробити типи лісових культур, які передбачали б уведення до складу насадження всіх компонентів лісового ценозу (головних, супутніх порід і, особливо, лі-

сових кущів). Важливим фактором створення лісових культур в екстремальних умовах Степу є збільшення питомої ваги використання сіянців із закритою (нетравмованою) кореневою системою, застосування яких значно зменшить загибель культур і потребу у їх доповненні, дасть змогу розширити строки створення штучних насаджень, що дуже важливо для лісорозведення у Степу, та створить передумови для закладання лісових культур на нелісових землях мікоризованим садивним матеріалом.

Для підвищення економічного ефекту від заліснення земель, що не використовуються у сільськогосподарському виробництві, варто застосовувати плантаційне лісовирощування, яке на сьогодні в Україні стримується недостатнім обґрунтуванням його доцільності та відсутністю ефективних, апробованих технологій створення й експлуатації лісових плантацій.

Якщо зважити на те, що обсяги лісорозведення у подальшому будуть зростати, необхідно розширити асортимент порід, зокрема, запровадити вирощування сіянців дерев-піонерів і кущів, уведення яких у лісові насадження на нелісових землях (ділянках без ознак лісових екосистем) більшою мірою відповідає принципам екологічно орієнтованого лісівництва.

Висновок. Поліпшення якості лісових культур, створених під час лісорозведення, можна досягти шляхом поєднання цілого ряду факторів. Сюди входять: якісний обробіток ґрунту, розробка типів лісових культур з уведенням до складу насадження всіх компонентів лісового ценозу, використання лише районованого, мікоризованого садивного матеріалу із закритою кореневою системою, більш широке застосування сіянців дерев-піонерів і кущів, забезпечення своєчасних доглядів за лісокультурами, збільшення питомої ваги у загальних обсягах лісорозведення плантаційних насаджень.

Список літератури

1. Василюк А.В. Биоразнообразие степей под охраной Красной и Зеленой книг Украины / А.В. Василюк, И.Ю. Парникоза, М.С. Шевченко // Степной бюллетень. – 2010. – № 29. – С. 33–38.
2. Василюк О.В. Лісорозведення у степовій зоні України у контексті глобальних процесів збереження біологічного різноманіття / О.В. Василюк, С.О. Івко // Лісівнича наука: витоки, сучасність, перспективи : матеріали наукової конференції, присвяченої 80-річчю від дня заснування УкрНДІЛГА (12–14 жовтня 2010 р., м. Харків). – Харків : УкрНДІЛГА, 2010. – С. 64–65.
3. Василюк О.В. Проблеми узгодження природоохоронного законодавства із нормативно-правовими актами про консервацію земель та агролісомеліорацію / О.В. Василюк, Я.І. Мовчан, О.П. Бурковський // Науковий вісник НУБіП України. Серія «Лісівництво та декоративне садівництво». – К., 2013. – Вип. 187, ч. 2. – С. 15–23.
4. Державна цільова програма "Ліси України" на 2010–2015 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/977-2009-p>
5. Держлісагентство перевиконало обсяги створення нових лісових культур [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article>
6. Лісовий кодекс України / в редакції закону № 3404-IV від 20.03.2006 р.// ВВР України. – 2006. – № 21. – С. 170.

7. Маурер В.М. Стан та якість робіт із відтворення лісів в Україні та шляхи їх покращення / В.М. Маурер, А.П. Пінчук // Науковий вісник НУБіП України. Серія «Лісівництво та декоративне садівництво». – К., 2013. – Вип. 187, ч. 1. – С. 328–334.

8. Об итогах и перспективах степного лесоразведения / М. Попков Е. Кожушко. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.lesovod.org.ua/node/5121>

9. Плани та звіти щодо роботи державного агентства лісових ресурсів України [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://dkg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/category?cat_id=34185

10. Правила відтворення лісів / затв. Постановою КМУ від 1 березня 2007 р. № 303. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2007-п>

11. Савущик М.П. До проблеми оптимізації лісистості в Україні / М.П. Савущик, М.Ю. Попков [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.lesovod.org.ua/node/611>

12. Теоретичні та технологічні основи відтворення лісів на засадах екологічно орієнтованого лісівництва. Науково-методичні рекомендації / [Маурер В.М., Гордієнко М.І., Бровко Ф.М. та ін.]. – К. : ВЦ НУБіП України, 2008. – 63 с.

Охарактеризовано современное состояние лесоразведения в Украине как одного из методов расширенного воссоздания лесов в контексте устойчивого развития лесного хозяйства и выполнения Государственной целевой программы «Леса Украины» на 2010–2015 годы. Приведены главные проблемы и основные задания лесоразведения и предложены пути его совершенствования.

Лесоразведение, лесные культуры, воссоздание лесов, лесистость, сельскохозяйственные земли, полегающие лесные полосы.

The modern consisting of afforestation of Ukraine is described as one of methods of the extended recreation of the forests in the context of steady development of forestry and implementation of the Government having a special purpose program «Forests of Ukraine» on 2010–2015. Main problems and basic tasks of afforestation are resulted and the ways of his perfection are offered.

Afforestation, forest cultures, reconstruction of the forests, amount of forests, agricultural earths, afforestation belt.